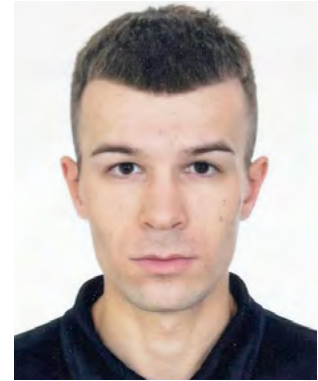

УДК 343.31(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-1-9-4>**Мішустін Владислав Володимирович,**

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8084-0901>

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

Статтю присвячено вивченню поняття і значення слідчих ситуацій при розслідуванні, зокрема формуванню типових слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування масових заворушень. Слідча ситуація розглядається як сформована на певному етапі (початковому, подальшому) обстановка, яка характеризується наявністю певного об'єму інформації щодо вчинення протиправних дій та правопорушника, а також сукупність умов, обставин та труднощів у процесі розслідування, які підлягають вирішенню з метою досягнення завдань досудового розслідування. Критеріями типізації слідчих ситуацій є дані про подію кримінального правопорушення, обстановку вчинення протиправних дій, предмет кримінально-протиправного посягання, інформацію про особу злочинця (організаторів та активних учасників масових заворушень), механізм кримінального правопорушення, мотив і мету, а також слідову картину і наявність доказів на певному етапі розслідування. Визначено, що типові слідчі ситуації – це повторювані слідчі ситуації, які виникають у ході розслідування певного виду кримінальних правопорушень та сформовані шляхом вивчення та узагальнення практики розслідування і судового розгляду кримінальних правопорушень. Відповідно, типові слідчі версії є припущеннями щодо вчинення протиправних дій у певній типовій слідчій ситуації. До типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування масових заворушень віднесено:

- 1) ситуація перша – наявна інформація про підготовку вчинення масових заворушень та осіб, які здійснюють їх організацію;*
- 2) ситуація друга – наявна інформація про вчинення масових заворушень у ході мирного зібрання громадян (мітингів, спортивних заходів);*
- 3) ситуація третя – наявна інформація про вчинення масових заворушень у конфліктній обстановці (на ґрунті вчинення кримінального правопорушення, при невдоволенні діями працівників правоохоронних органів або рішень представників органів державної влади, а також у ході акцій протесту);*
- 4) ситуація четверта – наявна інформація про вчинення масових заворушень, які мають організований характер.*

Ключові слова: масові заворушення, розслідування, типові слідчі ситуації, слідчі версії.

Постановка проблеми. Розслідування кримінальних правопорушень є складним процесом, який вимагає аналізу наявної на момент розслідування інформації, вивчення доказів та фактичних даних щодо вчинення протиправних дій з метою формування завдань розслідування та здійснення тактико-організаційних заходів. На кожному етапі розслідування виникають слідчі ситуації, які характеризують певну стадію провадження, наявність або відсутність доказів, проблеми та можливості їх вирішення. Зважаючи на те, що слідчі ситуації при розслідуванні певного виду кримінальних правопорушень є подібними, науковці шляхом вивчення і узагальнення слідчої практики виокремлюють типові слідчі ситуації кримінальних правопорушень, що допомагає визначити труднощі у ході розслідування та окреслити шляхи їх подолання за допомогою побудови тактичних завдань та їх рішень.

Метою роботи є вивчення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування масових заворушень шляхом аналізу і синтезу наукових праць з визначеної тематики. Порівняльно-правовий метод дозволить встановити спільні риси та відмінності у типових слідчих ситуаціях масових заворушень та критеріїв їх типізації. Використання логіко-семантичного методу надасть можливість визначити такі поняття як «слідча ситуація», «типова слідча ситуація», «слідча версія». З метою формування типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування масових заворушень необхідним є звернення до практики розслідування вказаних злочинів, а також вивчення розробок науковців щодо цього питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Криміналістична ситуаалогія вивчалась багатьма вченими-криміналістами, зокрема А. Ф. Волобуєвим, В. А. Журавлем, В. О. Коноваловою, В. В. Копчею, Н. В. Копчею,

О. В. Лускатовим, О. В. Одерієм, О. О. Подобним, В. О. Пчеліною, М. В. Салтевським, В. В. Тіщенком, К. О. Чаплинським, В. М. Шевчуком, В. Ю. Шепітьком та ін. Основні положення щодо формування типових слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування масових заворушень розкрито у наукових працях М. М. Єфімова, О. П. Кузьменка, Т. Б. Ламаха, А. І. Лісняка, М. А. Погорецького, Д. Б. Сергєєвої, М. І. Скригонюка, О. Ю. Татарова, М. С. Цуцкірідзе, В. П. Шалдирвана.

Виклад основного матеріалу. При розробленні криміналістичних рекомендацій враховуються ситуації, які виникають на певному етапі розслідування. Це можуть бути кримінальні та посткримінальні ситуації, які формуються у ході вчинення протиправних дій, їх приховування та здійснення протидії розслідуванню. На початковому та подальшому етапах розслідування виникають слідчі ситуації, які характеризують наявну на момент розслідування інформацію щодо правопорушника, обставин вчинення протиправних дій та стану розслідування. А також ситуації, що формуються у ході проведення окремих слідчих (розшукових) дій, які розкривають їх завдання, хід проведення, отримані результати.

У криміналістиці значна увага приділяється слідчим ситуаціям, які характеризують певну стадію провадження, наявність або відсутність доказів, інформацію щодо особи правопорушника, труднощі у розслідуванні та можливості їх подолання. Практичне значення має формування типових слідчих ситуацій, які спрямовані на допомогу слідчому шляхом опису алгоритму дій для вирішення конфліктів або труднощів, що виникли у ході розслідування кримінального правопорушення.

З метою дослідження поняття «слідча ситуація» та «типова слідча ситуація» розглянемо думки вчених-криміналістів.

В. Ю. Шепітько розглядає слідчу ситуацію у широкому і вузькому сенсі. У широкому розумінні слідча ситуація являє собою сукупність усіх умов, що впливають на розслідування і визначають його особливості. Така сукупність найбільш повно характеризує і відображає усе, що впливає і може впливати на розслідування кримінального правопорушення, а відтак, дозволяє вичерпно визначити шляхи і засоби цілеспрямованого впливу на сформовану слідчу ситуацію. Практично більш значущим є поняття слідчої ситуації у вузькому розумінні – як характеристики інформаційних даних, котрі має слідство на конкретному етапі розслідування. По кожному конкретному кримінальному провадженні є певна (різна для окремих кримінальних правопорушень) кількість інформації, необхідна для успішного розслідування [3, с. 281].

В. В. Тіщенко та О. О. Подобний окреслюють слідчу ситуацію, як суму значущої для розслідування інформації, що є в розпорядженні слідчого до визначеного моменту розслідування. Зміст слідчої ситуації складають: а) зібрані при провадженні докази; б) інша інформація, що має значення для розслідування; в) відомості про джерела отримання такої інформації [13, с. 143].

В. М. Шевчук зауважує, що слідча ситуація – це системне, досить складне, багатокomпонентне утворення, зміст якого складають різні умови, обставини, чинники, що визначають обстановку процесу розслідування на певному його етапі і мають значення для обрання і реалізації оптимальних прийомів, методів і засобів. На підтвердження висловленого свідчить той факт, що переважна більшість науковців, досліджуючи поняття тактичних засобів, розглядають ситуаційну обумовленість як одну із важливих ознак цієї криміналістичної категорії [15, с. 147].

О. П. Кузьменко наголошує на тому, що певні умови об'єктивної обстановки (місця, часу, навколишнього середовища, взаємозв'язків з іншими процесами й під впливом інших факторів, які інколи залишаються невідомими слідчому) й утворюють ту конкретну обстановку, яка у криміналістиці одержала загальну назву – криміналістична або слідча ситуація [5, с. 68].

Отже, В. Ю. Шепітько розглядає слідчу ситуацію як сукупність усіх умов, що впливають на розслідування або, як характеристику інформаційних даних, які наявні у слідства на певному етапі. В. В. Тіщенко та О. О. Подобний вбачають зміст слідчих ситуацій у різних умовах, обставинах, чинниках, що визначають обстановку процесу розслідування на певному його етапі. В. М. Шевчук окреслює слідчу ситуацію як сукупність різних умов, обставин, чинників, що визначають обстановку процесу розслідування на певному його етапі. В той же час О. П. Кузьменко вкладає у поняття слідчої ситуації певні умови об'єктивної обстановки. На нашу думку, головним є те, що слідча ситуація – це сукупність умов, обставин, чинників та інформаційних даних, що характеризують процес розслідування.

М. І. Скригонюк говорить, що слідча ситуація – це сукупність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні про злочин, інших обставин, що склалися в ході провадження слідчих (розшукових) дій, офіційно і неофіційно встановлених, можливо навіть у сукупності із загостренням суперечностей між учасниками, суб'єктами криміналістичної діяльності та іншими особами [11, с. 120–123]. Зазначимо, що слідчі ситуації не обмежуються сукупністю обставин, що підлягають доказуванню при розслідуванні або сукупністю обставин про вчинення кримінального правопорушення. На нашу думку, слідчі ситуації охоплюють усі обставини щодо вчинення протиправних дій, а також дані щодо процесу та умов розслідування на певному етапі (труднощі у проведенні слідчих (розшукових) дій, неможливість отримання певних доказів, техніко-криміналістичне забезпечення розслідування тощо).

Щодо визначення змісту поняття «слідча ситуація» повністю погоджуємося з В. В. Тіщенком та О. О. Подобним, які стверджують, що слідча ситуація складається з наступних елементів:

1) елементи психологічного характеру: результат конфлікту між слідчим і особами, які йому протистоять, прояв психологічних властивостей слідчого та ін.;

2) елементи інформаційного характеру: обізнаність слідчого, обізнаність тих, що протистоять слідчому, та інших осіб тощо;

3) елементи процесуального і тактичного характеру: стан провадження у справі, докази та їх джерела, можливість обрання запобіжного заходу, проведення конкретної слідчої (розшукової) дії та ін.;

4) елементи матеріального й організаційно-технічного характеру: наявність засобів передачі інформації з облікових апаратів поліції, можливість мобільного маневрування наявними силами, засобами та ін. [13, с. 143–144].

Ми пропонуємо таке визначення поняття «слідча ситуація» як сформована на певному етапі (початковому, подальшому) обстановка, яка характеризується наявністю певного об'єму інформації щодо вчинення протиправних дій та правопорушника, сукупність умов, обставин та труднощів у процесі розслідування, які підлягають вирішенню з метою досягнення завдань досудового розслідування.

У слідчій практиці відзначається повторюваність ситуацій, що створює передумови для їх типізації. Стосовно типових слідчих ситуацій можна намітити певний образ дій слідчого в процесі одержання доказової інформації. Знання типових ситуацій дозволяє не тільки передбачати їх виникнення у відповідних умовах як закономірних, а й обирати відповідні засоби, прийоми та методи розслідування [3, с. 282]. Науковцями розробляються криміналістичні рекомендації щодо вирішення труднощів у типових слідчих ситуаціях шляхом постановки тактичних завдань та їх рішень (тактичні операції, комбінації, прийоми), проведення яких сприяє покращенню слідчої ситуації.

Типові, тобто найбільш характерні слідчі ситуації відіграють ключову роль у формуванні практичних рекомендацій у кожній окремій методиці розслідування. Але під час побудови окремих методик розслідування виявилось, що дуже важко типізувати деякі фактори, наприклад психологічні, матеріально-технічні й організаційні. Тому в криміналістичній методиці використовується поняття слідчої ситуації у вузькому розумінні – як сукупності відомостей про кримінальне правопорушення, яка обумовлює завдання розслідування й відповідні засоби їх вирішення – слідчі (розшукові) дії. Типові слідчі ситуації формуються в окремих методиках розслідування вже на стадії відкриття кримінального провадження залежно від характеру первинного матеріалу про кримінальне правопорушення [4, с. 12]. Важливе практичне значення мають типові слідчі ситуації, які є моделлю розслідування на певному етапі та надають алгоритм проведення слідчих (розшукових) дій, застосування тактико-організаційних та інших заходів з метою досягнення тактичних завдань розслідування і отримання необхідних доказів.

При розробці методики розслідування окремого виду кримінальних правопорушень враховуються типові слідчі ситуації, які можуть виникати на різних етапах розслідування, відповідно до них висуваються типові слідчі версії. Під типовою слідчою ситуацією слід розуміти сукупність інформаційних даних про подію кримінального правопорушення і обставини, які характеризують обстановку його розслідування на конкретному етапі та обумовлюють вибір засобів та методів розслідування та спрямованість розслідування в цілому. В свою чергу, криміналістична версія визначається як логічно побудоване та засноване на фактичних даних обґрунтоване припущення про обставини кримінального правопорушення, що потребує відповідної перевірки [10, с. 22]. Тобто, слідча версія будується виходячи з наявних даних у певній слідчій ситуації та є припущенням щодо вчинення протиправних дій.

Слід зазначити, що критеріями типізації слідчих ситуацій є дані про подію кримінального правопорушення, обстановку вчинення протиправних дій, предмет кримінально-протиправного посягання, інформацію про особу злочинця, механізм кримінального правопорушення, мотив і мету, а також слідову картину і наявність доказів. О. П. Кузьменко класифікує типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування масових заворушень за такими критеріями: 1) за характером та завершеністю масових заворушень; 2) за масштабністю події; 3) за небезпечністю знярядь та засобів, що використовуються в ході масових заворушень [5, с. 80–81]. Крім того, в основу типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування масових заворушень також можуть бути покладені такі критерії: тривалість вчинення злочину, місце вчинення злочину, раптовість

виникнення наміру чи підготовленість масових заворушень [4, с. 77].

Невід'ємною складовою слідчих ситуацій є слідчі версії, які відображають припущення суб'єктів розслідування в залежності від наявної у розпорядженні слідства інформації про кримінальне правопорушення і злочинця.

У процесі розслідування кримінальних правопорушень відбувається поступове збирання криміналістично вагомої інформації, починаючи від імовірних припущень і завершуючи достовірними знаннями щодо минулої події. Як правило, на початковому етапі в розпорядженні слідчого є лише деякі сліди й відомості, аналізуючи які він намагається відновити картину кримінального правопорушення. Результати його пізнавальної діяльності, використання гіпотетичного мислення дозволяють в основному одержати лише імовірнісні знання. Особливе значення в цьому процесі має така формально-логічна категорія як гіпотеза. Щодо діяльності по розкриттю кримінальних правопорушень, вона одержала назву криміналістичної версії. По своїй природі версія представляє різновид гіпотези, однак на відміну від останньої не переслідує мети створення наукової теорії, а строки її перевірки обмежені процесуальними строками розслідування. Отже, криміналістична версія – це обґрунтоване припущення про факт, явище або групу фактів, явищ, що мають або можуть мати значення для розслідування. Версія вказує на наявність і пояснює походження цих фактів, явищ, їх зміст й зв'язок між собою [2, с. 234–235].

В. В. Копча та Н. В. Копча говорять, що версії висуваються в ситуаціях інформаційної невизначеності, за відсутності достатніх даних для достовірних висновків. Метод версіювання передбачає логічне дослідження та впорядкування всієї вихідної інформації. В результаті із загального інформаційного масиву формується взаємопов'язаний та внутрішньо узгоджений інформаційний комплекс, який можна розглядати як фактичну базу версії. Вона формується з відомостей, що отримані в результаті проведення оперативного-розшукових та процесуальних дій. Ця інформація має безпосереднє відношення до конкретного кримінального провадження [1, с. 133]. На думку науковців, криміналістична версія – обґрунтоване припущення суб'єкта пізнавальної діяльності (слідчого, детектива, прокурора, оперативного працівника, експерта) відносно окремого факту чи групи фактів, що мають чи можуть мати значення для провадження, вказують на наявність та пояснюють походження та зміст цих фактів, їх зв'язок між собою, й слугують цілям встановлення об'єктивної істини [1, с. 131].

Отже, типові слідчі ситуації – це повторювані слідчі ситуації, які виникають у ході розслідування певного виду кримінальних правопорушень та сформовані шляхом вивчення та узагальнення практики розслідування і судового розгляду кримінальних правопорушень. Відповідно, типові слідчі версії є припущеннями щодо вчинення протиправних дій у певній типовій слідчій ситуації.

Акцентуємо увагу на тому, що типові слідчі ситуації та версії є взаємопов'язаними, адже слідчі версії є припущеннями щодо обставин вчинення певного кримінального правопорушення, які формуються в залежності від сукупності факторів, що утворюють слідчу ситуацію. На нашу думку, типові слідчі ситуації та версії розслідування утворюють модель розслідування на певному етапі. Слідчий, який здійснює розслідування кримінального правопорушення у випадку виникнення труднощів і проблем у розслідуванні вивчає кримі-

налістичні рекомендації, в яких розкриті типові слідчі ситуації, відповідні до них типові слідчі версії та алгоритм розслідування певного виду кримінальних правопорушень за допомогою тактичних завдань і рішень, які сприяють покращенню слідчої ситуації.

Ефективність розслідування багато в чому залежить від того, наскільки правильно оцінена слідча ситуація. Будь-яке розслідування, як відомо, здійснюється в певних конкретних умовах часу, місця, середовища, поведінки осіб, що опинилися у сфері кримінального судочинства, у взаємозв'язках з іншими процесами об'єктивної дійсності. Вся ця система складних взаємодій і утворює в результаті ту конкретну обстановку, в якій діє слідчо-оперативна група, і яку в криміналістиці називають слідчою ситуацією. Оцінка слідчої ситуації проводиться під час всього процесу розслідування, вона є самостійним вагомим чинником, що впливає на процес прийняття багатьох важливих рішень у кримінальному провадженні. Більш того, систематизація криміналістично значимої інформації, що здійснюється слідчим у процесі розслідування, неможлива без оцінки ходу і результатів процесуального пізнання. Слідча ситуація відбиває стан незавершеного розслідування на певному етапі, а також його перспективи [9, с. 34]. Правильне розуміння слідчої ситуації допомагає слідчому у побудові слідчих версій, окресленні проблем і труднощів, визначенні завдань, розробленні алгоритмів і тактичних рішень, що сприятимуть здійсненню повного та всебічного розслідування.

Зазначимо, що слідчі ситуації у ході розслідування масових заворушень характеризуються виникненням ряду проблем і труднощів. Так, розслідування може відбуватися тоді, коли масові заворушення ще не припинені, а огляд місця події і фіксація доказової інформації є неможливою. Крім того, нерідко формуються конфліктні ситуації у ході проведення слідчих (розшукових) дій, які супроводжуються протидією зі сторони організаторів та активних учасників масових заворушень, що проявляється у приховуванні слідів злочину, надання неправдивих показань тощо.

Щодо цього, науковці зауважують, що під час розслідування масових заворушень можуть виникати конфліктні ситуації, зміст яких становлять перешкоди тактико-психологічного і тактико-інформаційного характеру. Такі труднощі зазвичай виникають у процесі активної протидії організаторів і активних учасників масових заворушень, а також недобросовісних свідків і навіть окремих потерпілих намірам слідчого, спрямованим на розслідування злочину. Також для досудового розслідування масових заворушень є характерними так звані ситуації тактичного ризику, які виникають у процесі проведення огляду місця події, під час затримання організаторів й активних учасників масових заворушень, а також під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій – допиту, обшуку, якщо вони проводяться без достатньої підготовки і врахування негативних дій з боку учасників масових заворушень та осіб, що стоять за ними [6, с. 90]. М. І. Скригонюк з цього приводу говорить, що слідча ситуація у кримінальному провадженні про масові заворушення може бути конфліктною і безконфліктною і по-різному впливати на процесуально-криміналістичну діяльність, а остання, в свою чергу, регулює її [11, с. 120–123].

Аналіз практики досудового розслідування масових заворушень свідчить про те, що проблеми найчастіше виникають на початковому етапі розслідування. Зокрема, Т. Б. Ламах розглядає такі можливі слідчі ситуації:

1. Особи, що безчинствують, перебувають у натовпі, ними вчиняються погроми, підпали, руйнування або інші суспільно небезпечні дії, але дані про організаторів і учасників відсутні.

2. Масові заворушення припинилися, проте відомості про їх організаторів і активних учасників ще не досить повні. В даній слідчій ситуації зусилля спрямовуються на припинення й локалізацію масових заворушень, виявлення їх активних учасників, виявлення свідків і потерпілих, фіксацію предметів та слідів. Дана слідча ситуація передбачає необхідність збирання доказів щодо всіх організаторів та активних учасників масових заворушень, встановлення конкретних фактів їх злочинної діяльності й вжиття заходів до їх затримання й обрання запобіжних заходів

3. Масові заворушення припинилися і є відомості про їх організаторів й активних учасників, місцезнаходження яких невідоме. У разі виникнення вказаної типової ситуації головна увага має приділятися насамперед встановленню місця перебування осіб, що причетні до цього кримінального правопорушення, їх затримання й обрання запобіжних заходів. В усіх цих підгрупах проблемних слідчих ситуацій основні зусилля слідчого мають бути спрямовані на відшукування, закріплення, дослідження й оцінку інформації, що підтверджує вчинення саме масового заворушення, а не інших окремих злочинів, що можуть входити до складу таких протиправних дій [6, с. 90]. Т. Б. Ламах класифікує типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування масових заворушень в залежності від наявності відомостей про особу злочинця, в даному випадку даних про організаторів та учасників масових заворушень, виходячи з чого надає алгоритм дій у певній слідчій ситуації.

В. П. Шалдирван у дисертаційному дослідженні розглядає такі типові слідчі ситуації у розслідуванні масових заворушень:

1) надійшло повідомлення про групові дії натовпу, які вже закінчилися, але не відомо чи це групове хуліганство чи масові заворушення. Є інформація про пошкодження або знищення майна, погроми. Є постраждалі – випадкові особи та працівники правоохоронних органів. Невідомі мотиви протиправних дій. Відсутні дані щодо конкретних організаторів та активних учасників подій;

2) надійшло повідомлення про групові протиправні дії натовпу, які ще продовжуються. Є дані про погроми, пожежі. Є постраждалі в результаті дій натовпу (повідомлення із лікарень). Недостатня інформація щодо масштабів групових дій, їх наслідків, а також про мотиви вчиненого. Дані щодо активних учасників та організаторів подій неповні;

3) наявне кримінальне провадження про вбивство, завдання тілесних ушкоджень, згвалтування, інші злочини. Вбачається зволікання з розслідуванням та притягненням винуватих осіб до відповідальності або вбачаються зловживання з боку працівників правоохоронних органів. Це призводить до групових злочинних дій, спрямованих на представників влади, на групу населення (причетну до злочинної діяльності, об'єднану на етнічній або національній підставі та ін.), захоплення заручників, погроми у родичів осіб, яких підозрюють у вчиненні злочинів або правоохоронців, які нібито допомагають злочинцям. Відомі мотиви вчиненого (вимога негайного покарання винних, помста та ін.), організатори та частково активні учасники подій, але їх місце знаходження є невідомим;

4) вчинені масові заворушення. Відомі організатори і активні учасники заворушень. Частина з них затрима-

на за вчинення суспільно-небезпечних дій, частина знаходиться у розшуку;

5) групові злочинні дії в установах Державного департаменту України з питань виконання покарань. Є постраждалі, знищене або пошкоджене майно, вчинені погроми. Кримінальне провадження може бути розпочате у зв'язку із діями, які дезорганізують роботу установи або групове хуліганство, спричинення тілесних ушкоджень, знищення майна та ін.;

6) отримано повідомлення про заворушення та застосування зброї працівниками поліції під час нібито зупинення безчинств кримінального натовпу. Кримінальне провадження може бути розпочато за перевищення влади та службових повноважень, спричинення тілесних ушкоджень, загибель в результаті застосування вогнепальної зброї або спецзасобів та ін. Вирішується питання щодо наявності в діях учасників групових дій ознак масових заворушень [14, с. 98–102]. Науковець типізує слідчі ситуації в залежності від мотиву злочину, відомостей про організаторів і учасників масових заворушень, первинного матеріалу про вчинення масових заворушень, а також обставинки (місця) злочину.

На нашу думку, В. П. Шалдирван доцільно виокремлює конфліктну ситуацію, коли вбачається зволікання з розслідуванням та притягненням винуватих осіб до відповідальності або вбачаються зловживання з боку працівників правоохоронних органів, що призводить до групових злочинних дій, спрямованих на представників влади, на групу населення [14, с. 99]. Акцентуємо увагу на слідчих ситуаціях, які формуються у конфліктній обстановці, а тому вважаємо за доцільне виокремити типові слідчі ситуації, які нерідко виникають на ґрунті вчинення кримінального правопорушення, при невдоволенні діями працівників правоохоронних органів або рішень представників органів державної влади, а також у ході акцій протесту. У даній слідчій ситуації можуть мати місце такі слідчі версії: а) масове заворушення виникло спонтанно, організатори відсутні, встановлено активних учасників; б) масове заворушення виникло спонтанно, встановлено осіб, які закликали і підбурювали натовп до вчинення масових заворушень, встановлено активних учасників. Для прикладу, 31.08.2015 року приблизно о 08.00 годині поруч із будівлею Верховної Ради України низка осіб, серед яких був обвинувачений ОСОБА_7, маючи на меті спровокувати натовп до масових заворушень, у разі ухвалення Верховною Радою України у першому читанні проекту змін до Конституції України, задалегідь підшукали пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень дерев'яні та металеві палиці, вибухові пакети та вибухові пристрої, які мали намір використати у якості зброї для протидії працівникам правоохоронних органів, та які принесли з собою на площу поруч із будівлею Верховної Ради України. Після зібрання, ОСОБА_7 та інші невідомі досудовим розслідуванням особи, маючи при собі дерев'яні та металеві палиці, вибухові пакети та вибухові пристрої, розташувалися навпроти кордонів з працівників правоохоронних органів, які виконували покладені на них обов'язки з охорони громадського порядку під час роботи Верховної Ради України. Приблизно о 13.30 години, дізнавшись про результати голосування спровокований невідомими особами натовп, серед якого був ОСОБА_7, поруч із будівлею Верховної Ради та готелем «Київ» здійснив активну фізичну протидію та опір працівникам правоохоронних органів та військовослужбовцям Національної Гвардії України, супрово-

дуючи свої дії застосуванням у якості зброї предметів, спеціально пристосованих для заподіяння тілесних ушкоджень. Зокрема, ОСОБА_7, приймаючи активну участь у масових заворушеннях разом з іншими особами нападав на працівників правоохоронних органів, не виконував їхні законні вимоги щодо припинення порушення громадського порядку, намагався нанести їм тілесні ушкодження, кидав в них різні предмети, штовхав їх та спеціально пристосованою для заподіяння тілесних ушкоджень пластиковою палицею, завдав декілька ударів в обличчя співробітнику роти Спеціального призначення ГУМВС України в місті Києві ОСОБА_15, який був у форменому одязі та виконував службовий обов'язок по охороні громадського порядку, завдавши йому фізичного болю та побоїв [1].

Також, слід зупинити увагу на випадках, коли масові заворушення виникають у ході мирних зібрань громадян. Так, 06 квітня 2014 року у період часу з 12.00 години до 15.00 години ОСОБА_6, знаходився по вул. Сумській в м. Харкові біля пам'ятника ОСОБА_8. В той час, там відбувалися заходи на підтримання євроінтеграції України. ОСОБА_6 зажадав завадити проведення вказаних заходів шляхом прийняття активної участі у масових заворушеннях, спрямованих на насильство відносно учасників вказаної акції. Під час ходи біля будинку № 25 по вул. Сумській в м. Харкові в напрямку площі Конституції, ОСОБА_6 разом з невідомими особами, маючи намір на здійснення насильницьких дій щодо особи, в районі перехрестя з провулком Грабовського, заблокував прохід прихильникам євроінтеграції по вулиці Сумській в м. Харкові. В подальшому ОСОБА_6 разом з невідомими особами почали вигукувати образи та погрози застосування фізичного насильства, а також кидати в прихильників євроінтеграції шматки землі, каміння. З метою запобігання протиправним діям, працівники поліції створили «коридор» для безперешкодного проходу прихильників євроінтеграції, проте о 16.00 годині агресивно налаштовані особи намагалися прорватися через вказаний коридор та завдати тілесних ушкоджень прихильникам євроінтеграції України. Під час вказаних подій ОСОБА_6 вчиняв дії, відштовхуючи працівників поліції та наносячи удари руками та ногами громадянам, а саме, діючи умисно, з особливою зухвалістю, безпричинно, з метою активної участі в масових заворушеннях, грубо порушуючи громадський порядок, виражаючи свою неповагу до суспільства, став наносити удари пластиковою пляшкою із водою ОСОБА_5 по голові, при цьому принижуючи його людську гідність і честь [1].

Зважаючи на це, пропонуємо виокремити таку типову слідчу ситуацію: надійшло повідомлення про вчинення масових заворушень у ході мирного зібрання громадян (мітингів, спортивних заходів). В даній слідчій ситуації доцільно розглянути такі слідчі версії:

а) масове заворушення виникло спонтанно, без попередньої організації;

б) масове заворушення попередньо сплановано, підібрані учасники та розділені ролі.

А. І. Лісняк наголошує на необхідності алгоритмізувати дії працівників правоохоронних органів завдяки побудові конкретних типових ситуацій розслідування та визначає такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування масових заворушень:

1) отримано відомості про вчинення масових заворушень, виявлено матеріальні сліди кримінального правопорушення, наявні свідки та потерпілі, встановлені правопорушники;

2) отримано відомості про вчинення масових заворушень нествановленою особою, наявні відомості щодо характеру кримінального правопорушення, є свідки та потерпілі;

3) отримано відомості про вчинення масових заворушень від уповноважених осіб, наявні відомості щодо характеру кримінального правопорушення, є свідки;

4) виявлено факт вчинення масових заворушень, свідки відсутні [7, с. 127–128]. Критерієм типізації слідчих ситуацій в даному випадку є вихідна інформація про вчинення злочину. На нашу думку, важливо звертати увагу на характер організації масового заворушення, чи було воно спонтанним у ході мирного зібрання або ретельно сплановано організаторами; чи були завчасно підібрані учасники та розділені ролі, а також підготовлена зброя та предмети, які можуть використовуватись як зброя.

На увагу заслуговує надана О. П. Кузьменком класифікація типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування масових заворушень за такими критеріями як характер та завершеність масових заворушень, масштабність події, а також небезпечність знарядь та засобів, що використовуються в ході масових заворушень.

Пропонуємо розглянути вказані типові слідчі ситуації:

– за характером та завершеністю масових заворушень:

1. Надійшло повідомлення про те, що вчиняються масові заворушення ірраціонального типу, що виникли спонтанно. Затримані окремі активні учасники масових заворушень, організатори відсутні.

2. Дії натовпу – масові заворушення ірраціонального типу завершені. Є відомості про потерпілих, пошкодження та знищення майна, іншу матеріальну шкоду.

3. Тривають масові заворушення, що мають організований, заздалегідь спланований характер. Інформація про дії натовпу, наслідки злочинних дій, про активних учасників та їх мотиви є недостатньою.

4. Активні дії натовпу, зазначені вище, завершені, але є підстави вважати, що можлива ескалація заворушень.

– за масштабністю події:

1. Масові заворушення вчиняються в умовах великого міста, участь у масових заворушеннях беруть понад тисячі осіб.

2. Масові заворушення вчиняються в умовах невеликого міста, участь у масових заворушеннях беруть менше за тисячу осіб.

– за небезпечністю знарядь та засобів, що використовуються в ході масових заворушень:

1. В ході масових заворушень учасниками використовується вогнепальна зброя, вибухові пристрої або учасники масових заворушень мають при собі вогнепальну зброю, вибухові пристрої, висловлюють погрози їх застосування.

2. В ході масових заворушень учасники використовують інші знаряддя й засоби [5, с. 80–81].

Зазначимо, що науковцями залишились поза увагою слідчі ситуації, коли правоохоронні органи отримують інформацію, що свідчить про підготовку до вчинен-

ня масових заворушень та їх організацію. В такому випадку головним завданням є не тільки встановлення організаторів масових заворушень та припинення протиправних дій, а й фіксація доказової інформації. Розглянемо на прикладі: 27–28 березня 2014 року громадянин України ОСОБА_4, перебуваючи на території Автономної республіки Крим, діючи умисно, з метою дестабілізації соціально-політичної обстановки в Україні, вступив у попередню змову з нествановленими особами щодо організації у квітні 2014 року масових заворушень на території Харківської області, які планувалось супроводжувати насильством над особами, захопленням будівель та споруд, опором представникам влади із застосуванням зброї та інших предметів, які використовуватимуться як зброя. На виконання вищевказаної злочинної змови, в кінці березня – на початку квітня 2014 року ОСОБА_4 та інші нествановлені особи створили групу радикально налаштованих осіб з числа мешканців Харківської області, котрі вчинятимуть дії насильницького характеру, спрямовані проти діючих представників органів державної влади, співробітників правоохоронних органів, військовослужбовців, мирних учасників мітингів та пересічних громадян, з метою дестабілізації суспільно-політичної обстановки у східних областях України, а також підшукали зброю та предмети, які мали використовуватись як зброя, визначивши при цьому об'єкти (будівлі та споруди), які планувалось захопити. Разом з тим, ОСОБА_4 з причин, що не залежали від його волі, не вчинив усіх дій, які вважав необхідними для доведення злочину до кінця, оскільки 11 квітня 2014 року його злочинні дії було припинено співробітниками Служби безпеки України [1].

Пропонуємо виокремити типову слідчу ситуацію, коли наявна інформація про підготовку вчинення масових заворушень та осіб, які здійснюють їх організацію. В даній слідчій ситуації можемо розглянути такі припущення, які складають слідчі версії: а) організація масових заворушень здійснюється з метою дестабілізації соціально-політичної обстановки; б) організація масових заворушень здійснюється в установі виконання покарань для дестабілізації обстановки або досягнення певних цілей організаторів.

Висновки. Отже, до типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування масових заворушень доцільно віднести:

1) ситуація перша – наявна інформація про підготовку вчинення масових заворушень та осіб, які здійснюють їх організацію;

2) ситуація друга – наявна інформація про вчинення масових заворушень у ході мирного зібрання громадян (мітингів, спортивних заходів);

3) ситуація третя – наявна інформація про вчинення масових заворушень у конфліктній обстановці (на ґрунті вчинення кримінального правопорушення, при невдоволенні діями працівників правоохоронних органів або рішень представників органів державної влади, а також у ході акцій протесту);

4) ситуація четверта – наявна інформація про вчинення масових заворушень, які мають організований характер.

Список використаних джерел

1. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39695706> (дата звернення: 11.03.2024).
2. Копча В.В., Копча Н.В. Криміналістична техніка, тактика і методика : навч. посіб. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.
3. Криміналістика : підручник для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський та ін. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
4. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько та ін. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. 464 с.
5. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк, В. О. Малярова. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 312 с.
6. Кузьменко О. П. Початковий етап розслідування масових заворушень : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 225 с.
7. Ламах Т. Б. Проблемні слідчі ситуації досудового розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2018. № 35. Т. 2. С. 88–91.
8. Лісняк А. І. Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень : дис. ... доктора філософ. : 12.00.09. Дніпро, 2021. 220 с.
9. Розслідування масових заворушень : навч. посіб. / М.А. Погорецький та ін. Київ : ВД «Дакор», 2014. 140 с.
10. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. / О. В. Бишевец та ін. Київ : Алєрта, 2015. 536 с.
11. Скригонюк М.І. Слідчі ситуації й тактичні операції при розслідуванні масових заворушень. *Вісник Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2005. № 67–69. С. 120–123.
12. Тіщенко В.В., Подобний О.О. Криміналістика : навч.-метод. посіб. Одеса : Видавництво «Юридика», 2022. 236 с.
13. Шалдырван П.В. Методика розслідування масових заворушень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 201 с.
14. Шевчук В.М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів. *Юридичний електронний журнал*. 2014. № 1. С. 146–150.

References

1. Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified state register of court decisions]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39695706> (data zvernennia: 11.03.2024). [in Ukrainian].
2. Kopcha, V.V., & Kopcha, N.V. (2022). Kryminalistychna tekhnika, taktyka i metodyka [Forensic techniques, tactics and methods]: navch. posib. Odesa : Vydavnychiy dim «Helvetyka». 286 s. [in Ukrainian].
3. Kryminalistyka (2017). [Forensic science] : pidruchnyk dlia stud. vyshch. navch. zakl. / K. O. Chaplynskyi ta in. 2-e vyd, pererob. i dop. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav; Lira LTD. 480 s. [in Ukrainian].
4. Kryminalistyka (2010). [Forensic science] : pidruchnyk / V. Yu. Shepitko ta in. 4-e vyd., pererob. i dop. Kharkiv : Pravo. 464 s. [in Ukrainian].
5. Kryminalistyka (2018). [Forensic science] : pidruchnyk : u 2 t. T. 2 / A. F. Volobuiev, O. V. Oderii, R. L. Stepaniuk, V. O. Maliarova. Kharkiv: Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. 312 s. [in Ukrainian].
6. Kuzmenko, O.P. (2017). Pochatkovyi etap rozsliduvannia masovykh zavorushen [The initial stage of the investigation of mass riots]. *Candidate's thesis*. Kyiv. 225 s. [in Ukrainian].
7. Lamakh, T.B. (2018). Problemni slidchi sytuatsii dosudovoho rozsliduvannia masovykh zavorushen [Problematic investigative situations of the pre-trial investigation of mass riots]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia : Yurysprudentsiia*. № 35. Т. 2. S. 88–91 [in Ukrainian].
8. Lisniak, A.I. (2021). Kryminalistychna kharakterystyka ta osoblyvosti rozsliduvannia masovykh zavorushen [Forensic characteristics and peculiarities of the investigation of mass riots]. *Doctor's thesis*. Dnipro, 220 s. [in Ukrainian].
9. Rozsliduvannia masovykh zavorushen (2014). [Investigation of mass riots]: navch. Posib. / M.A. Pohoretskyi ta in. Kyiv : VD «Dakor». 140 s. [in Ukrainian].
10. Rozsliduvannia okremykh vydiv zlochyniv (2015). [Investigation of certain types of crimes] : navch. posib. / O.V. Byshevets ta in. Kyiv : Alerta. 536 s. [in Ukrainian].
11. Skryhoniuk, M.I. (2005). Slidchi sytuatsii y taktychni operatsii pry rozsliduvanni masovykh zavorushen [Investigative situations and tactical operations in the investigation of mass riots]. *Visnyk Kyivskoho nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky*. № 67–69. S. 120–123 [in Ukrainian].
12. Tishchenko, V.V., & Podobnyi, O.O. (2022). *Kryminalistyka [Forensic science] : navch.-metod. posib*. Odesa : Vydavnytstvo «Iurydyka». 236 s. [in Ukrainian].
13. Shaldyrvan, P.V. (2005). Metodyka rozsliduvannia masovykh zavorushen [Methods of investigation of mass riots]. *Candidate's thesis*. Kyiv. 201 s. [in Ukrainian].
14. Shevchuk, V.M. (2014). Slidcha sytuatsiia: poniattia, struktura, vydy ta yikh znachennia dlia optymizatsii rozsliduvannia zlochyniv [Investigative situation: concept, structure, types and their importance for optimizing the investigation of crimes]. *Yurydychnyi elektronnyi zhurnal*. 2014. № 1. S. 146–150 [in Ukrainian].

Mishustin Vladyslav,

Postgraduate student of the Department of Criminal Procedure and Forensics

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8084-0901>

TYPICAL SITUATION INVESTIGATORS AND VERSIONS OF THE INITIAL STAGE INVESTIGATION OF MASS UNRESTS

The article is devoted to the study of the concept and meaning of investigative situations during the investigation, in particular, the formation of typical investigative situations at the initial stage of the investigation of mass riots.

The investigative situation is considered as a situation formed at a certain stage (initial, subsequent) that is characterized by the presence of a certain amount of information about the commission of illegal acts and the offender, as well as a set of conditions, circumstances and difficulties in the investigation process that must be resolved in order to achieve the objectives of the pre-trial investigation investigation. The criteria for the typification of investigative situations are data on the event of a criminal offense, the circumstances of the commission of illegal actions, the subject of criminal and illegal encroachment, information about the identity of the criminal (organizers and active participants of mass riots), the mechanism of the criminal offense, motive and purpose, as well as the trail picture and the presence of evidence at a certain stage of the investigation.

It was determined that typical investigative situations are repeated investigative situations that arise during the investigation of a certain type of criminal offense and are formed by studying and generalizing the practice of investigation and trial of criminal offenses. Accordingly, typical investigative versions are assumptions about the commission of illegal actions in a certain typical investigative situation.

Typical investigative situations of the initial stage of the investigation of mass riots include:

- 1) the first situation – available information about the preparation of mass riots and the persons who organize them;*
- 2) the second situation – there is information about the commission of mass riots during a peaceful gathering of citizens (meetings, sports events);*
- 3) the third situation – there is information about the commission of mass riots in a conflict situation (on the basis of the commission of a criminal offense, in case of dissatisfaction with the actions of law enforcement officers or decisions of representatives of state authorities, as well as during protest actions);*
- 4) the fourth situation - there is information about the commission of mass riots that are organized in nature.*

Key words: mass riots, investigations, typical investigative situations, investigative versions.